

Deanne Radema, Bart van Kessel en Vincent Fafieanie

Competentieprofiel leerkracht speciaal onderwijs

Gespecialiseerd in de omgang met zmlk-leerlingen

Inhoudsopgave

Inleiding: Overzicht van kennis, inzicht en vaardigheden	3
Het profiel in grote lijnen	4
Competenties	5
Competentie 1 Interpersoonlijk competent in de omgang met leerlingen	5
Competentie 2 Orthopedagogisch competent in de omgang met leerlingen	6
Competentie 3 Orthodidactisch competent in de omgang met leerlingen	7
Competentie 4 Organisatorisch competent	8
Competentie 5 Competent in samenwerking met collega's	8
Competentie 6 Competent in samenwerking met de omgeving	9
Competentie 7 Competent in reflectie en ontwikkeling	10
Verdiepingsdimensies	12
Verdiepingsdimensie A Professionele beroepshouding en kwaliteiten	12
A2 Authentiek functioneren: zichzelf hanteren in werksituaties	12
B1 Kennisinhoud en -niveaus	13
B2 Cyclus van diagnosticerend onderwijzen	13
Achtergrond van het competentieprofiel	14

Overzicht van kennis, inzicht en vaardigheden

De publicatie ‘Competentieprofiel leerkracht speciaal onderwijs’ betreft het beroepsprofiel van hen, die gespecialiseerd zijn in de omgang met zmolk¹-leerlingen. Het geeft een overzicht van de benodigde kennis, inzicht en vaardigheden die van deze leerkrachten mogen worden gevraagd.

Hoe gebruik je de publicatie?

Het profiel is een bewerking van het beroepsprofiel dat in 2007 door De Bascule werd opgesteld. Het is afgestemd op de vier kerncompetenties die gelden voor elke professional die met deze doelgroep werkt. Deze zijn verzameld in de publicatie ‘[Kerncompetenties voor uitvoerders van onderwijs-zorgarrangementen voor zmolk’ers](#)’.

Beide publicaties kun je in samenhang met elkaar gebruiken. Denk aan:

- ❖ Werving en selectie om een vacature te vervullen.
- ❖ Het voeren van functioneringsgesprekken of ontwikkelingsgerichte besprekingen tussen leidinggevende en professional.
- ❖ Als reflectiemateriaal voor professionals onderling; om bij te dragen aan de kwaliteit van de geleverde ondersteuning.

Achtergrond

Het laatste hoofdstuk ‘Achtergrond van het competentieprofiel’ verantwoordt hoe dit beroepsprofiel vorm en inhoud kreeg (2007) en in een later stadium werd aangescherpt (2014). Met dank aan leerkrachten, orthopedagogen, pedagogisch medewerkers en leidinggevenden: zij deelden hun visie en ervaring in de vorm van diepte-interviews en door deelname aan een expertmeeting.

Onderdeel van het zmolk-pakket

‘Competentieprofiel leerkracht speciaal onderwijs’ is onderdeel van het zmolk-pakket.

Dit pakket omvat procesgerichte en uitvoeringsgerichte publicaties. Samen geven zij een theoretisch kader en praktische handvatten voor het denken over, borgen en doorontwikkelen van onderwijs-zorgarrangement. Zowel ‘Kerncompetenties’ als ‘Competentieprofiel leerkracht speciaal onderwijs’ behoren tot de uitvoeringsgerichte publicaties. Voor een overzicht van alle proces- en uitvoeringsgerichte publicaties, [kijk hier](#).

Deze publicatie kwam tot stand in samenwerking met het Landelijk Expertise Centrum Speciaal Onderwijs (LECSO).

¹ zmolk is een combinatie van zeer moeilijk opvoedbaar kind (zmok) en moeilijk lerend (mlk) of zeer moeilijk lerend kind (zmlk).

Het profiel in grote lijnen

De leerkracht in het (voortgezet) speciaal onderwijs ((V) SO) is verantwoordelijk voor het 'leren te leren' van leerlingen met een lichte verstandelijke handicap en ernstige gedrags- en/of psychiatrische problematiek. Met een neutrale, maar betrokken houding en concrete, korte aanwijzingen begeleidt hij de leerlingen. Hij heeft hierbij een breed handelingsrepertoire in didactische en agogische benaderingswijzen. Deze zet hij in, aansluitend bij de kracht en mogelijkheden van de leerlingen. Hij is extra alert op de invloed die zijn eigen gedrag en dat van anderen heeft op de leerling. Hij is in staat creatief en proactief te handelen in de groep. Met een scherpe blik voor signalen en een goed inschattingsvermogen anticipeert hij op hetgeen in de groep gebeurt. In zijn benaderingswijze sluit hij aan bij het sociaal-emotionele ontwikkelingsniveau van de leerling; hij is in staat flexibel om te gaan met cognitieve leerdoelen als de situatie van de leerling of de groep daarom vraagt. De leerkracht kan de sociaal-emotionele ontwikkeling stimuleren door gelijktijdig in te zetten op twee sporen: door het 'leren' te plaatsen in het perspectief van leerlijnen en door uit te gaan van wat de leerling wél kan. De leerkracht biedt door de voorspelbaarheid in ruimte, tijd en persoon een veilige en vertrouwde omgeving. Hij versterkt door positieve feedback en authentieke betrokkenheid het zelfvertrouwen van de leerling. Daarbij is hij in zijn aanpak en eisen nadrukkelijk gericht op het behalen van successen door de leerling. Hij is proactief in relaties. In de eerste plaats in zijn relatie tot de groep en de individuele leerling. Daarnaast ook in de samenwerking met ouders en andere professionals. Zijn oogmerk is daarbij zoveel mogelijk afstemming in zijn handelwijzen te bewerkstelligen. De leerkracht is sterk in zelfreflectie en kent zijn eigen grenzen. Hij weet op tijd afstand te nemen en een beroep te doen op collega's. Dit voortdurende reflecteren op eigen handelen en de gevolgen daarvan helpt hem zijn handelwijze aan te scherpen en zijn repertoire uit te breiden.

Zeven competenties

Op de volgende pagina's werken we het profiel in een aantal domeinen uit.

Eerst in onderstaande zeven competenties; deze zijn afgestemd op de vier kerncompetenties².

1. interpersoonlijk competent in de omgang met leerlingen
2. orthopedagogisch competent in de omgang met leerlingen
3. orthodidactisch competent in de omgang met leerlingen
4. organisatorisch competent
5. competent in samenwerking met collega's
6. competent in samenwerking met de omgeving
7. competent in reflectie en ontwikkeling.

Hieraan hebben we twee verdiepingsdimensies toegevoegd. Deze zijn in 2007 door De Bascule uitgewerkt en toegespitst op de leerkracht in het speciaal onderwijs. Ons inziens zijn ze nog altijd actueel en van toegevoegde waarde. Aangezien ze niet direct gerelateerd zijn aan de kerncompetenties, hebben we de originele tekst overgenomen.

² Kerncompetenties voor uitvoerders van onderwijs-zorgarrangementen voor zmlk'ers

Competentie 1 | Interpersoonlijk competent in de omgang met leerlingen

Doel en verduidelijking

Doel van deze competentie is bewerkstelligen dat er in de groep een goede basis is voor onderlinge verstandhouding en communicatie.

Een leerkracht die interpersoonlijk competent is, werkt actief, geduldig en bewust aan een goede, tweezijdige communicatie met iedere leerling in het onderwijs-zorgarrangement. Hij verbindt daaraan consequenties voor zijn handelen. Hij weet om te gaan met machts- en gezagsverhoudingen, afstandelijkheid, nabijheid, vriendelijkheid en vijandigheid; zowel in de groep als met iedere individuele leerling.

Bekwaamheidseis

Gelet op bovenstaande, moet een leerkracht SO, die werkt met de genoemde doelgroep, zich nadrukkelijk bewust zijn van de eigen houding en gedrag en de invloed daarvan op de leerlingen. Hij dient over voldoende kennis en vaardigheden op het gebied van communicatie (interactie) te beschikken. Hiermee legt hij de basis voor samenwerking.

De doelgroep is extreem gevoelig voor externe prikkels en voor sfeer in de groep en in relaties. Dit vergt extra oplettendheid en nauwgezetheid in de interactie met de leerlingen en overzicht over gedragingen en gevolgen daarvan. De leerkracht dient creatief en proactief op gedrag te kunnen anticiperen. Hij moet het proces kunnen 'lezen', zowel via signalen in de groep als in het één-op-één contact met de leerling. Deze doelgroep vraagt bovendien het hanteren van een affect neutrale, maar betrokken houding. De leerkracht is ervan doordrongen dat het ongewenste gedrag van de leerling(en) uit onmacht ontstaat en niet uit onwil.

Indicatoren van de competentie

- ❖ De leerkracht heeft kennis van groepsdynamische processen en observeert onbevooroordeeld. Hij kan deze kennis vertalen naar de praktijk.
- ❖ Hij communiceert op een niveau dat aansluit bij de vaardigheden van de leerling.
- ❖ Hij maakt en onderhoudt contact met iedere leerling in zijn groep en zorgt ervoor dat elke leerling contact met hem kan maken. Dit doet hij op een nauwgezette, bewuste en open manier.
- ❖ Hij is in staat non-verbale signalen van de leerlingen te 'lezen' en in te voelen, en hierop te anticiperen. Zo voorkomt hij escalaties. Hij grijpt in, in het belang van de leerling; ook als deze er niet om vraagt.
- ❖ Hij reageert sturend in crisissituaties; hij beoordeelt welke interventies nodig zijn en neemt met collega's passende maatregelen om de veiligheid van de leerlingen te borgen.
- ❖ Hij weet agressief gedrag in de groep te hanteren en kan groepsdynamiek beïnvloeden. Hij hanteert de-escalatie en past agressie-regulatietechnieken toe.
- ❖ Hij zorgt ervoor dat incidenten zo min mogelijk het dagprogramma van de andere leerlingen verstoren. Als desondanks het ongewenste gedrag zich blijft herhalen, treft hij passende maatregelen. Hij doet dat zo nodig in samenwerking met andere professionals, waarbij hij een brug legt tussen zorg- en onderwijs-instellingen.
- ❖ Hij laat de leerlingen merken dat hij weet wat hen bezighoudt.
- ❖ De leerkracht maakt de leerlingen op een neutrale wijze duidelijk wat hij van hen verwacht. Zijn taalgebruik is concreet, zijn boodschappen kort en enkelvoudig.
- ❖ Door zijn verbale en non-verbale manier van communiceren nodigt hij de leerlingen uit tot samenwerking.
- ❖ Hij geeft duidelijk leiding, met ruimte voor eigen initiatief van de leerlingen; met hen bespreekt hij het groepsklimaat en het samenwerken in de groep.
- ❖ Hij maakt en hanteert omgangsregels helder en draagt deze speels over. Hij verduidelijkt regels en structuur continu en grijpt consequent in als ze overtreden worden.
- ❖ Hij is geduldig in het opbouwen van een relatie met de leerlingen.
- ❖ Hij durft afwachtend te zijn en los te laten, met gevoel voor de mogelijke gevolgen.

- ❖ Hij benut informatie om te zorgen voor continuïteit en consistentie in het contact met de leerlingen.
- ❖ Met respect voor de persoon stelt hij grenzen en past ze consequent toe.
- ❖ Hij is in staat is om korte en concrete feedback te geven op het ongewenste gedrag van de leerling en de consequenties ervan. Hij legt geduldig uit waarom bepaald gedrag verwacht wordt en wat het de leerling oplevert als hij dat gedrag laat zien.
- ❖ Hij is authentiek in zijn benadering van de leerling.
- ❖ Na een conflictsituatie kan hij met een schone lei verder. Hij valt de leerling niet af en neemt ruimte om na te bespreken.
- ❖ Hij straalt positiviteit, acceptatie en rust uit.
- ❖ Hij biedt verbaal en non-verbaal geruststelling en de juiste nabijheid aan de leerling in spannende taaksituaties.
- ❖ Hij beloont en complimenteert positief gedrag en interacties en belicht talenten en successen.

Competentie 2 | Orthopedagogisch competent in de omgang met leerlingen

Doel en verduidelijking

Doel van deze competentie is zorgen voor een leef- en leeromgeving met een bij de leerlingen en bij de groep passende verhouding tussen veiligheid en uitdaging. Een leerkracht die orthopedagogisch competent is, vindt voor alle leerlingen een evenwicht in de behoeften aan en mogelijkheden tot relatie, autonomie en competentie.

Bekwaamheidseis

Gelet op bovenstaande, moet een leerkracht SO, die werkt met de genoemde doelgroep, de juiste orthopedagogische kennis, inzicht en vaardigheden in huis hebben. Deze zijn noodzakelijk om het evenwicht tussen veiligheid en uitdaging in de leeromgeving tot stand te brengen; zowel voor afzonderlijke leerlingen als voor de hele groep. Hij is in staat zijn professioneel handelen planmatig vorm te geven en met andere deskundigen af te stemmen. Dit doet hij op basis van de eigen verkenning van de hulpvraag van de leerlingen.

Indicatoren van de competentie

- ❖ De leerkracht is in staat uit diverse bronnen informatie over de leerling, het (plaatsvervangend) gezin of de leefgroep informatie te verzamelen. Hierdoor kan hij

behoeften, wensen, mogelijkheden en beperkingen van de leerling en zijn omgeving samenhangend in kaart brengen.

- ❖ Hij maakt een goede inschatting van de gevolgen van combinaties van leerlingen die samen optrekken en anticipeert hierop.
- ❖ Hij heeft een goed beeld van het sociale klimaat in een groep leerlingen en van het individuele welbevinden van de leerlingen. Dit betreft de sociaal-emotionele ontwikkeling en gedragskenmerken van alle leerlingen en de daaraan gerelateerde behoefte aan veiligheid, houvast en regelmaat. Dit alles in relatie tot de behoefte aan ruimte en autonomie.
- ❖ Op basis daarvan ontwerpt hij individuele handelingsplannen. Deze zijn gericht op de sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerlingen.
- ❖ Hij stemt zijn pedagogisch handelen en gedragsinterventies af op de hulpvragen van de leerlingen en van de groep.
- ❖ Tijdens het onderwijsleerproces ontwikkelt hij zijn beeld van de sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerlingen verder.
- ❖ Hij evalueert het plan van aanpak of de benadering en stelt zo nodig bij. Dit geldt zowel voor individuele leerlingen als voor de hele groep.
- ❖ De leerkracht brengt een heldere structuur aan, bijvoorbeeld met een terugkerend dagprogramma en gebruik van pictogrammen en kleur. Overgangsmomenten geeft hij duidelijk aan, de structuur verduidelijkt hij continu.
- ❖ Hij is voorspelbaar is en houdt zich aan gemaakte afspraken.
- ❖ De leerkracht heeft kennis van de meest voorkomende gedragsproblemen en psychiatrische stoornissen. Ook kent hij de bijbehorende gedragsuitingen en de invloed hierop van een cognitieve beperking. Hij kan deze kennis toepassen en hanteert gedragstherapeutische principes.
- ❖ Hij stelt veel vragen. Zo helpt hij leerlingen om zich bewust te worden van hun gedrag en de consequenties daarvan. Hij geeft proactief informatie.
- ❖ Hij signaleert en creëert kansen voor leerlingen om dingen te oefenen en zich nieuwe vaardigheden eigen te maken. Zo leren ze van hun gedrag en doen positieve ervaringen op.
- ❖ Hij kan afwisseling bieden wat betreft inspanning en ontspanning, verdeeld over de dag (afwisseling tussen werkmomenten en speelmomenten).

- ❖ Hij kan situationeel kan handelen. Naast regels voor iedereen kan hij per individuele leerling afspraken maken over zaken die de leerling in kwestie aankan.
- ❖ Hij creëert mogelijkheden voor een leerling om prikkels uit de weg te kunnen gaan en zich terug te kunnen trekken.
- ❖ Hij betreft leerlingen bij het realiseren van werkdoelen, maakt ze mede verantwoordelijk. Hij verheldert waar ze samen naar toe werken en herhaalt veelvuldig wat hij van de leerling verwacht.
- ❖ Hij kan inschatten wanneer het functioneel is om door te pakken; zogezegd bewust en voorbereid een berekenende 'knal' te maken, opdat een leerling verder kan.
- ❖ Hij is op de hoogte van gedragsmethodieken en kan daarmee werken.
- ❖ Hij begeleidt en stimuleert de leerling naar een zo zelfstandig mogelijke positie binnen de maatschappij.
- ❖ Hij kan inschatten welke ruimte verantwoord is, welke mate van regie een leerling aankan en wat daarin de volgende stap is.
- ❖ Hij hanteert het grenzen zoekend gedrag van deze kwetsbare doelgroep (met vaak veel negatieve ervaringen) op een positieve en duidelijke wijze.
- ❖ Hij is in staat om in moeilijke situaties en bij tegengestelde belangen besluiten te nemen en tot oplossingen te komen, zodat de leerling en de groep weten waar ze aan toe zijn. Hij doet dit op vastberaden en constructieve wijze.
- ❖ Hij beschikt over basiskennis van systeemtheoretische, cognitief-gedragsmatige, normatief-ethische en muzisch-agogische methoden. Hij weet deze in te zetten voor zijn intentioneel handelen in de onderwijs(zorg)situatie.

Competentie 3 | Orthodidactisch competent in de omgang met leerlingen

Doel en verduidelijking

Doel van deze competentie is het neerzetten van een krachtige leeromgeving in de klas en de lessen. Een leerkracht die orthodidactisch competent is, ontwerpt deze krachtige leeromgeving. Hij stemt leerinhoud en eigen handelen af op de leerlingen. Hij houdt daarbij rekening met individuele verschillen. Hij motiveert de leerlingen voor hun leertaken, daagt hen uit om er het

beste van te maken en helpt hen om ze met succes af te ronden. Hij leert de leerlingen leren, ook van en met elkaar. Zijn oogmerk is om daarmee onder andere hun leerbekwaamheid en zelfstandigheid te bevorderen.

Bekwaamheidseis

Gelet op bovenstaande, moet een leerkracht SO, die werkt met de genoemde doelgroep, de juiste orthodidactische kennis en vaardigheden in huis hebben om die krachtige leeromgeving tot stand te brengen. Dit moet hij kunnen doen op een eigentijdse, creatieve en planmatige manier. Hij is in staat zijn professioneel handelen planmatig vorm te geven en met andere deskundigen af te stemmen. Hij doet dit op basis van eigen diagnose van voorkomende problemen. Bij het ontwerpen van de krachtige leeromgeving in zijn klas en zijn lessen gaat hij uit van het opbouwen van zelfvertrouwen als basis voor leren. De leerkracht is bereid de sociaal-emotionele ontwikkeling als uitgangspunt te nemen en daarop aan te sluiten, ook als dit betekent (tijdelijk) een stapje terug te moeten doen.

Indicatoren van de competentie

- ❖ De leerkracht heeft een goed beeld van het leerniveau, de leerbehoeften, de leermogelijkheden en de leerstijlen van alle leerlingen.
- ❖ Op basis daarvan ontwerpt hij op creatieve wijze speel-, werk- en leeractiviteiten die motiveren tot zelfwerkzaamheid en zelfstandigheid. Deze zijn voor de individuele leerlingen - en waar mogelijk voor subgroepjes - uitvoerbaar.
- ❖ Hij maakt plannen en bereidt werk voor, zodat iedere leerling op het eigen niveau kan werken. Hij doet dit doelgericht.
- ❖ Hij bevordert de zelfstandigheid van de leerlingen en de samenwerking onderling door hen te helpen reflecteren op het proces van samenwerken.
- ❖ Bij een nieuwe leerling is hij in staat om leeractiviteiten (tijdelijk) onder het niveau van de leerling aan te bieden. Zo maakt hij succeservaringen mogelijk.
- ❖ Hij is in staat om gestelde cognitieve leerdoelen (tijdelijk) los te laten indien de situatie van de leerling daarom vraagt. In plaats daarvan richt hij zich vooral op sociaal-emotionele leerdoelen en/of arbeidstoeleiding.
- ❖ Hij stemt zijn didactisch handelen af op de leermogelijkheden van de individuele leerling.

- ❖ Hij ontwikkelt zijn beeld van de spel- en leerontwikkeling van de individuele leerlingen steeds verder gedurende het onderwijsleerproces.
- ❖ Hij laat leerlingen zelf dingen doen en ondervinden. Hij is daarbij geduldig en straalt vertrouwen in het kunnen van de leerlingen uit. Hij durft afwachtend te zijn en los te laten met een goede inschatting van de gevolgen.
- ❖ Op basis van deze beeldvorming stelt hij zijn diagnose en plan van aanpak ter discussie, in overleg met de orthopedagoog. Zo nodig stelt hij het plan van aanpak voor de individuele leerling bij of scherpt het aan.

Competentie 4 | Organisatorisch competent

Doel en verduidelijking

Doel van deze competentie is het kunnen creëren van een overzichtelijke, prettige en taakgerichte sfeer in de klas en in de lessen.

Een leerkracht die organisatorisch competent is, zorgt voor deze sfeer. Hij plant en organiseert de leeractiviteiten en onderwijsprocessen zodanig, dat leerlingen succeservaringen kunnen opdoen. Ook voelen leerlingen zich op hun gemak en weten ze welke ruimte ze hebben voor eigen initiatief. De leerkracht zorgt ervoor dat de leerlingen weten wat ze moeten doen, hoe en met welk doel.

Bekwaamheidseis

Gelet op bovenstaande, moet een leerkracht SO, die werkt met de doelgroep, de organisatorische kennis en vaardigheden in huis hebben om een goed leef- en werkklimaat tot stand te brengen in zijn klas en zijn lessen: voor alle leerlingen, voor zichzelf en voor zijn collega's. De doelgroep moet sterk individueel worden benaderd. Dit vraagt om goed overzicht over de verschillende individuele activiteiten en een zeer zorgvuldige voorbereiding en planning. In het belang van de leerling vervult de leerkracht een regie- of spilfunctie; hij zorgt voor een goede afstemming tussen de activiteiten van de diverse behandelaars of beroepskrachten die bij de leerling betrokken zijn. Ook bewaakt hij wat er om de leerling heen gebeurt. Indien de leerling enige tijd buiten de klas gaat werken met een beroepskracht, is steeds zorgvuldige overdracht nodig over de toestand van de leerling en eventuele voorvallen die hebben plaatsgevonden in de klas.

Indicatoren van de competentie

- ❖ De leerkracht richt op een veilige, voorspelbare en doelmatige manier zijn klaslokaal in. In samenwerking met zijn leerlingen maakt hij zijn middelen en materiaal op een overzichtelijke manier toegankelijk in de onderwijsleersituatie. Hij bereidt zorgvuldig de dag voor, zodat hij in de klas alle aandacht aan de leerlingen kan besteden. Hierbij heeft hij scherp voor ogen welke speel-, werk- en leeractiviteiten iedere leerling gaat ondernemen.
- ❖ Hij stemt zijn werkzaamheden, de inrichting van het klaslokaal en de planning van de activiteiten goed af op die van andere betrokkenen.
- ❖ Hij bereidt de klassen-/onderwijsassistent goed voor op diens taakstelling en biedt waar nodig de juiste begeleiding.
- ❖ Hij gaat adequaat met tijd en middelen om.
- ❖ Hij stemt de inzet van middelen af op de leerdoelen en de leeractiviteiten.
- ❖ Hij is in staat om werkactiviteiten buiten de school te regelen en te organiseren.
- ❖ De leerkracht maakt keuzes in behandelingsdoelstelling en aanpak die bijdragen aan een optimale leef- en leeromgeving van de leerlingen. Dit doet hij in overleg en samenwerking met de behandelaars van verschillende disciplines. Hij gebruikt daarbij informatie uit diverse bronnen over de leerling, het (plaatsvervangend) gezin of de leefgroep. Daardoor worden behoeften, wensen, mogelijkheden en beperkingen van de leerling en zijn omgeving op een samenhangende wijze benaderd.

Competentie 5 | Competent in samenwerking met collega's

Doel en verduidelijking

Doel van deze competentie is bijdragen aan het pedagogisch en didactisch klimaat op zijn school, aan onderlinge samenwerking en aan de schoolorganisatie. Hij draagt de werkwijze in het omgaan met deze doelgroep uit aan collega's. Ook stimuleert hij hun betrokkenheid.

Bekwaamheidseis

Gelet op bovenstaande, moet een leerkracht SO, die werkt met de genoemde doelgroep, beschikken over een collegiale houding. Hij moet de kennis en vaardigheden

hebben om een professionele bijdrage te leveren aan het pedagogisch en didactisch klimaat van de school, aan de werkverhoudingen en de schoolorganisatie.

Zeker in relatie tot de doelgroep is het van belang om eenduidig, helder en consistent te opereren in de school. Dit betekent dat veel aandacht besteed moet worden aan het geven en vragen van feedback aan collega's. De feedback betreft onder meer de manier waarop het pedagogisch en didactisch klimaat gezamenlijk wordt vormgegeven. Ook, hoe het beleid hieromtrent zich vertaalt in concreet professioneel gedrag in de school en in werkverhoudingen. Een open en ontwikkelingsgerichte onderlinge communicatie is hiervoor noodzakelijk. Daarnaast is het van belang dat de leerkracht op een stimulerende wijze collega's coacht in de omgang met de doelgroep. Door zijn eigen betrokkenheid bij de doelgroep wekt hij acceptatie en betrokkenheid op bij collega's uit het onderwijs en de zorg.

Indicatoren van de competentie

- ❖ De leerkracht kan een 'geborgen en vertrouwde' werkomgeving creëren. Hierin ondersteunt hij, waar nodig, zijn collega's zowel functioneel als sociaal. Hij is in staat deze ondersteuning ook van zijn collega's te vragen en te accepteren.
- ❖ Hij spreekt bij contacten met leerlingen, ouders en andere professionals positief over collega's.
- ❖ Hij stelt zich op de hoogte van de situatie van de leerling in andere leefgebieden tot hij daarvan een duidelijk beeld heeft. Hij benut kennis van en over de leerling en gaat op zoek naar wat werkt bij deze leerling. Hij levert zijn bijdrage aan de zorgvuldige overdracht en zoekt daarin zoveel mogelijk afstemming.
- ❖ Hij draagt informatie over aan zijn collega's die voor de voortgang van het werk van belang is. Hij benut op zijn beurt informatie die hij van collega's krijgt. Hij is zorgvuldig in de overdracht over de toestand van de leerling en eventuele voorvallen die hebben plaatsgevonden.
- ❖ In samenspraak ontwerpt hij de aanpak van de leerlingen. Hij besteedt veel aandacht aan het geven en vragen van feedback aan collega's. Het gaat hierbij over twee zaken:
 - De manier waarop het pedagogisch klimaat gezamenlijk wordt vormgegeven.
 - Hoe beleid zich vertaalt in concreet professioneel

gedrag; in de school en binnen werkverhoudingen.

- ❖ In het contact met de klassen-/onderwijsassistent en collega-groepskracht heeft hij aan een half woord genoeg. Dit is belangrijk in situaties die samenwerking vereisen. Denk aan overnemen of een leerling uit de klas nemen, als het gedrag van het kind of de jongere dreigt te escaleren.
- ❖ De leerkracht levert een constructieve bijdrage aan verschillende vormen van overleg en samenwerking op school.
- ❖ Hij staat open voor, en maakt deel uit van behandelingsprocessen in het kader van de individuele handelingsplanning.
- ❖ Hij geeft en ontvangt collegiale consultatie.
- ❖ Hij participeert actief binnen intervisie.
- ❖ Hij maakt effectief gebruik van de sterke kanten van collega's.

Competentie 6 | Competent in samenwerking met de omgeving

Doel en verduidelijking

Het doel van deze competentie is werken aan een eenduidige en op elkaar aansluitende omgeving voor de leerling. Een leerkracht die competent is in samenwerken met de omgeving, levert een constructieve bijdrage aan een goede samenwerking met mensen en instellingen in de omgeving van de school. Deze bijdrage is zodanig, dat er sprake is van een goede aansluiting tussen buitenschoolse en binnenschoolse (opvoedings) activiteiten voor alle leerlingen.

Bekwaamheidseis

Gelet op bovenstaande, moet een leerkracht SO, die werkt met de genoemde doelgroep, de kennis en vaardigheden in huis hebben om goed te kunnen samenwerken met mensen en instellingen. Deze zijn alle betrokken bij de leerlingen en de school.

Indicatoren van de competentie

- ❖ De leerkracht gaat uit van datgene wat voor de leerling van belang is. In samenwerking met anderen stelt hij het belang van de leerling voorop en expliciteert het.
- ❖ Hij heeft een goed beeld van de situatie waarin de leerling thuis, dan wel in een zorginstelling, verkeert. Daarin zoekt hij zoveel mogelijk afstemming.

- ❖ Hij doet moeite om andermans perspectief op opvoeden en ontwikkelen te leren kennen. Hij is oprecht geïnteresseerd en gaat de dialoog aan, waarin hij luistert naar en positief reageert op de ander.
- ❖ Met ouders en andere belanghebbenden zoekt hij actief naar mogelijkheden voor contact, ook buiten formele contact- en evaluatiemomenten. Hij geeft proactief informatie over de leerlingen. Zelf vraagt en krijgt hij informatie en feedback van ouders en andere belanghebbenden. Deze benut hij om een bijdrage te leveren aan de noodzakelijke continuïteit en consistentie in de omgang met de leerling.
- ❖ De leerkracht is in staat ouders gedrag van hun kind in de onderwijssituatie uit te leggen. Hij kan signaleren wanneer het (psychiatrische) gedrag van de leerling niet te begrijpen is voor ouders. Dit signaal legt hij vervolgens neer bij de orthopedagoog.
- ❖ Hij schat in wanneer hij in de omgang met ouders en leerling ondersteuning nodig heeft en handelt binnen de kaders die daarvoor gelden.
- ❖ In zijn gesprekken met ouders kan de leerkracht een evenwicht vinden tussen effectief informeren en (emotioneel) ondersteunen. Hij kan het ontbreken van draagkracht bij ouders signaleren en in dat geval de juiste professional inschakelen.
- ❖ Hij neemt op een constructieve manier deel aan verschillende vormen van overleg met externe beroepskrachten en instellingen. Denk aan, onder meer: zorginstelling, jobcoach, bureau jeugdzorg en algemeen maatschappelijk werk.
- ❖ Hij kan zijn professionele opvattingen en werkwijze met betrekking tot een leerling verduidelijken en verantwoorden aan ouders en andere belanghebbenden. Hij staat open voor ideeën en opvattingen en past in gezamenlijk overleg zo nodig zijn werk met die leerling aan. Met ouders maakt hij duidelijke afspraken. Hij pikt opmerkingen, wensen en tips van ouders actief op.

Competentie 7 | Competent in reflectie en ontwikkeling

Doel en verduidelijking

Het doel van deze competentie is om jezelf en je onderwijs planmatig te ontwikkelen en je handelingsrepertoire uit te breiden.

Een leerkracht die competent is in reflectie en ontwikkeling denkt voortdurend en doelgericht na over zijn beroepsopvattingen, professionele bekwaamheid en zijn eigen gedrag. Bovendien deelt hij zijn beroepsopvattingen, professionele bekwaamheid en gedrag in relatie tot de doelgroep met collega's in school. Hij weet wat hij belangrijk vindt in zijn functie als leerkracht en van welke waarden, normen en onderwijskundige opvattingen hij uitgaat. Hij heeft een goed beeld van zijn eigen competenties, zijn sterke en zwakke kanten. Hij ontwikkelt zichzelf en zijn onderwijs op een planmatige manier verder, in samenwerking met collega's. Door voortdurende reflectie op zijn gedrag beschouwt hij zijn handelen in relatie tot de doelgroep; hij stemt dit steeds weer af op de behoefte van de doelgroep.

Bekwaamheidseis

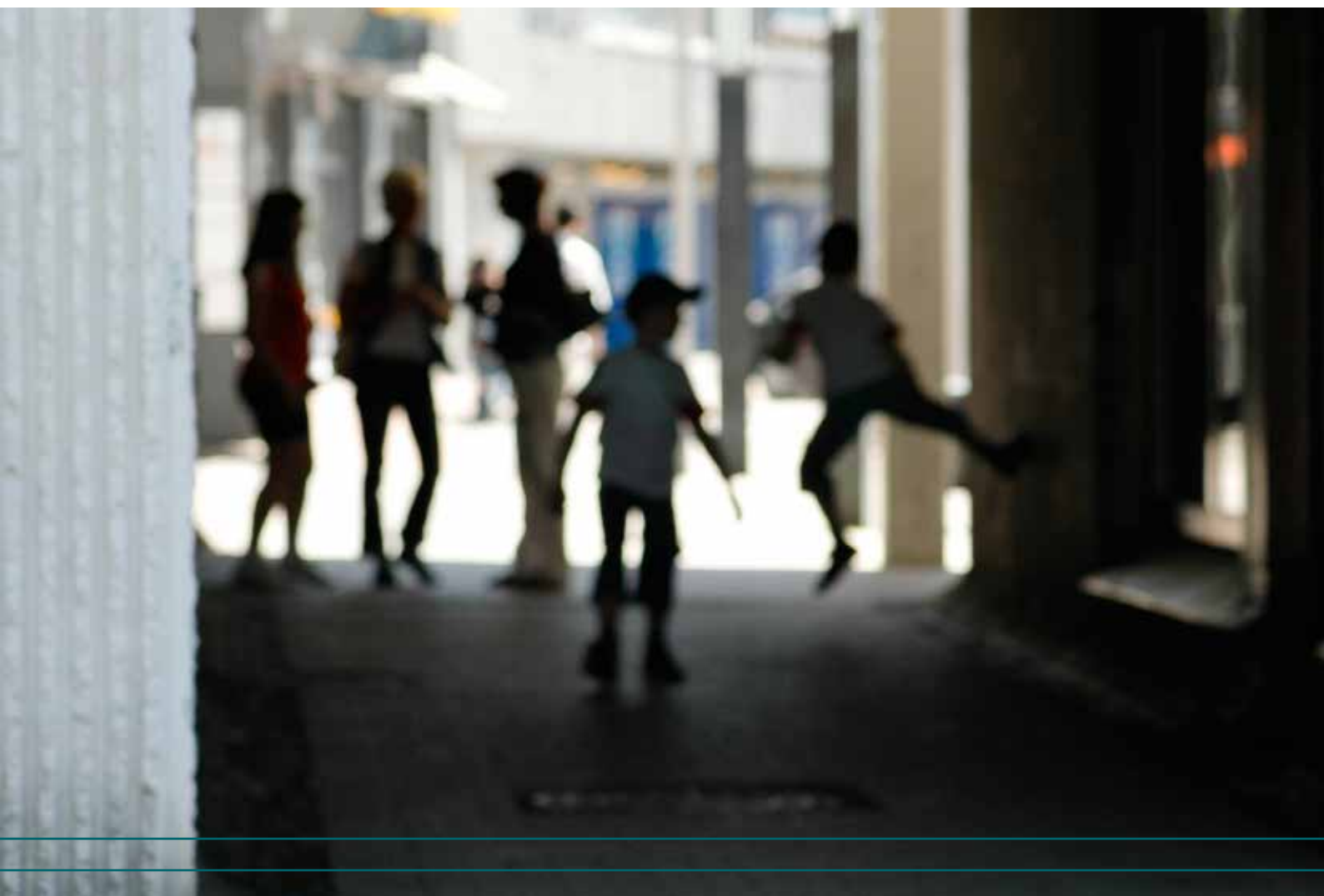
Gelet op bovenstaande, moet een leerkracht SO, die werkt met de genoemde doelgroep, voldoende kennis en vaardigheden in huis hebben om zijn opvattingen over zijn functie als leerkracht, zijn gedrag in de omgang met de leerlingen en zijn eigen bekwaamheid te expliciteren en te ontwikkelen. Daarbij is hij in staat om collega's in te schakelen die hem helpen reflecteren op situaties. Hij onderzoekt steeds zijn professioneel handelen in relatie tot de doelgroep. Hij ontwikkelt dit voortdurend door zijn handelen aan te passen en bij te stellen.

Indicatoren van de competentie

- ❖ De leerkracht werkt planmatig aan de ontwikkeling van zijn bekwaamheid. Dit doet hij door zelf zijn competenties te analyseren, zijn taken kritisch te kiezen en door scholingsactiviteiten te volgen.
- ❖ Hij kijkt kritisch naar voorvallen/werksituaties en gebruikt deze om zijn handelwijze aan te scherpen. Hierbij durft hij te experimenteren met aanpakken. Hij weet dit juist te doseren en beschouwt inschattingsfouten als leermomenten.
- ❖ Hij weet wat gedrag van leerlingen (bijvoorbeeld acting out-gedrag, agressie) of collega's bij hem

teweegbrengt en kan hier constructief mee om gaan.

- ❖ Hij draagt zorg voor het bijhouden van kennis over (de omgang met) psychiatrische ziektebeelden waarmee hij te maken krijgt. Ook kijkt hij naar de betekenis ervan voor de leerling, de groep als geheel, ouders en anderen.
- ❖ Hij neemt deel aan supervisie en intervisie en verbindt daaraan consequenties voor het eigen handelen, ook waar deze sterk raken aan persoonlijke opvattingen en gevoelens.
- ❖ Hij stemt de ontwikkeling van zijn bekwaamheid af op het beleid van de school. Hij neemt deel aan de activiteiten binnen de school op het gebied van organisatieontwikkeling en onderwijsverbetering.
- ❖ Hij verduidelijkt en verantwoordt zijn handelen binnen en buiten de school.
- ❖ Hij levert een bijdrage aan de beroepsontwikkeling op regionaal niveau, en eventueel ook op landelijk en internationaal niveau.

Verdiepingsdimensies

Deze verdiepingsdimensies zijn in 2007 door De Bascule³ uitgewerkt en toegespitst op de leerkracht in het speciaal onderwijs. U vindt hier de originele tekst.

Verdiepingsdimensie A | Professionele beroepshouding en kwaliteiten

A1 | Normatieve professionaliteit: omgaan met de meer gelaagdheid in de hulpvragen van de leerlingen

Doel

De leerkracht SO, die werkt met de genoemde doelgroep, heeft bij de interpretatie van de hulpvragen van de leerling en de daarop afgestemde interventies een passende balans tussen de drie niveaus van zijn professionaliteit:

- ❖ Instrumentele professionaliteit: effectief pedagogisch, didactisch en organisatorisch handelen op basis van een goede kennis en beheersing van werkwijzen/methoden en instrumenten/materialen;
- ❖ Communicatieve professionaliteit: vinden/onderhouden van een basis van samenwerking met de leerling op basis van vooral zijn interpersoonlijke kennis en vaardigheden;
- ❖ Normatieve professionaliteit: aansluiten op motieven/bestaansvragen van de leerlingen; kiezen voor een aanpak die past bij de (gewenste) identiteitsontwikkeling van de leerling.

De problematiek van de doelgroep is, in vergelijking met 'normale' leerlingen, dermate complex, dat dit gevolgen heeft voor het vinden van een balans tussen de drie genoemde niveaus van professionaliteit. Dit vergt meer creativiteit en (zelf)reflectie bij het zoeken naar oplossingen voor vraagstukken, een goede finetuning tussen aanbod, omstandigheden en individu en het aanspreken op datgene wat de leerling motiveert.

Bekwaamheidseis

Van een leerkracht SO, die werkt met de genoemde doelgroep, moet dus geëist worden dat hij:

- ❖ Zijn professioneel handelen (uiteindelijk) op een ethische grondslag fundeert. Dit kan onder andere blijken uit een ontwikkelde orthopedagogische visie op zijn taak/functie;
- ❖ Alle drie dimensies van zijn professionaliteit ontwikkelt en op alle drie niveaus van professioneel handelen reflecteert (zie competentie 7: reflectie en ontwikkeling).

A2 | Authentiek functioneren: zichzelf hanteren in werksituaties

Doel

De leerkracht SO, die werkt met de genoemde doelgroep, zorgt ervoor dat hij fysiek, emotioneel en cognitief in evenwicht is, om zo effectief te functioneren. Hij reguleert zijn eigen emoties (gevoelens) en motieven en heeft een evenwicht tussen zijn eigen behoeften en belangen en die van de mensen met wie hij werkt. Hij heeft een realistisch zelfbeeld ten aanzien van wie hij is, wat hij wil en kan en hoe hij zich wil ontwikkelen. Hij heeft een evenwicht tussen denk- en daadkracht, tussen investeren in de voortgang van het dagelijkse werk en investeren in zijn eigen ontwikkeling.

Bekwaamheidseis

Van een leerkracht SO, die werkt met de genoemde doelgroep, moet dus geëist worden dat hij voldoende kennis en vaardigheden in huis heeft om ervoor te zorgen dat hij in werksituaties, (fysiek) gezond, (emotioneel) evenwichtig en (rationeel) kritisch kan blijven functioneren.

Dat houdt in dat hij

- ❖ Er voor zorgt dat hij in lichamelijk opzicht gezond is en blijft (c.q. in staat is lichamelijke belemmeringen zodanig te hanteren dat hij zijn taken adequaat kan uitvoeren).
- ❖ Een goede balans heeft tussen werken en ontspannen.
- ❖ Kan omgaan met onverwachte situaties, ook als die spanningsvol zijn, zonder uit zijn professionele rol te vallen.

³ Pijlers voor een succesvol onderwijs-zorgarrangement. Voor jeugdigen met een licht verstandelijke handicap en ernstige gedragsproblemen en/of psychiatrische problemen. Amsterdam: De Bascule, Cluster Speciaal Onderwijs en Zorg. ISBN: 978-90-70673-65-9

- ❖ Eigen grenzen kent.
- ❖ Een goede verstandhouding heeft met de mensen met wie hij werkt.
- ❖ Bevrediging kan putten uit zijn werk en realistische ambities heeft.

Verdiepingsdimensie B | Diepgang in kennistoepassing en -ontwikkeling

B1 | Kennisinhouden en -niveaus

Doel

De leerkracht SO, die werkt met de genoemde doelgroep, zet zijn kennis op zijn vakgebied zo in, dat hij zijn leerlingen optimaal kan ondersteunen in hun leerproces en zijn leerlingen zich maximaal kunnen ontwikkelen. Invulling van de kennisinhouden en -niveaus is mede afhankelijk van de specifieke kenmerken van de leerlingen met wie hij werkt.

Bekwaamheidseis

Van een leerkracht SO moet dus geëist worden dat hij kennisinhouden en -niveaus mede afstemt op de specifieke kenmerken van zijn leerlingen. Bovendien zorgt hij ervoor dat hij op de hoogte is van de nieuwste ontwikkelingen binnen zijn vakgebied.

NB: Voor alle specifieke doelgroepen en functies dienen de volgende dimensies nader uitgewerkt te worden:

- ❖ M.b.t. de kennisinhouden kan onderscheid gemaakt worden tussen kennis van de leerling, het leren en de vakinhoud;
- ❖ M.b.t. de kennisniveaus kan onderscheid gemaakt worden tussen praktische, methodische en theoretische kennis.

B2 | Cyclus van diagnosticerend onderwijzen

Doel

De leerkracht SO integreert alle elementen in de cyclus van professioneel handelen zodanig, dat door toegenomen kennis over de leerling de begeleiding steeds beter op de leerling wordt afgestemd.

NB: De cyclus van professioneel handelen in het speciaal onderwijs is zo complex, omdat:

- ❖ afstemming betrekking heeft op meerdere lagen in het functioneren van de leerlingen;
- ❖ er, gezien de aard van de problemen, geen sprake kan zijn van een diagnose-receptmodel: in de begeleiding gaan diagnose en onderwijzen hand in hand;
- ❖ er voortdurend keuzes gemaakt dienen te worden op de dimensies zorgen – leren, activeren – compenseren, individueel leren – groepsleren;
- ❖ er veelal interdisciplinaire afstemming nodig is;
- ❖ (het succes van) de begeleiding van de leerlingen sterk verweven is met het persoonlijk functioneren van de leerkracht.

Bekwaamheidseis

Van een leerkracht SO moet dus geëist worden dat hij:

- ❖ professioneel en planmatig handelt, met aandacht voor een goede samenhang tussen alle stappen in de professionele cyclus (bv. handelingsgerichte diagnostiek; het doen van praktijkonderzoek);
- ❖ zijn professioneel handelen afstemt op dat van de andere behandelaars (interdisciplinaire samenwerking, afstemming op buitenschoolse activiteiten).

Achtergrond van het competentieprofiel

Dit competentieprofiel voor de leerkracht speciaal onderwijs is in twee etappes geschreven.

De basis

In 2007 verscheen van academisch centrum De Bascule ‘Pijlers voor een succesvol onderwijs-zorgarrangement. Voor jeugdigen met een licht verstandelijke handicap en ernstige gedragsproblemen en/of psychiatrische problemen’⁴ Het profiel dat hierin wordt beschreven, gaat uit van het document *Bekwaam & Speciaal. Generiek competentieprofiel speciale onderwijszorg*⁵. Het omvat de benodigde didactische en agogische competenties; de leerkracht heeft beide nodig om doeltreffend met de doelgroep te kunnen omgaan.

Voor de uitwerking van de competenties hielden de schrijvers diepte-interviews met leerkrachten, orthopedagogen en pedagogisch medewerkers; professionals die gezamenlijk het onderwijs-zorgarrangement concreet vormgeven. Dit profiel werd getoetst op basis van een expertmeeting. Deze leverde praktijkvoorbeelden op van leerkrachten, orthopedagogen, pedagogisch medewerkers en leidinggevenden.

De aanscherping

In 2013 en 2014 werd – onder meer door het Nederlands Jeugdinstituut en LECSO - een basisaanpak ontwikkeld voor leerlingen met een licht verstandelijke beperking en ernstige gedrags- en/of psychiatrische problematiek. Dit gebeurde in een stimuleringsstraject voor onderwijs-zorgarrangementen voor bovengenoemde leerlingen; beleidsmakers en professionals uit het veld deelden hierin hun kennis en ervaring. Doel van het stimuleringsstraject was een beproefd en goed omschreven continuüm aan onderwijs-zorgarrangementen, met een focus op het pedagogisch klimaat.

Voor de competenties – met name voor de leerkracht speciaal onderwijs - grepen het Nederlands Jeugdinstituut en LECSO terug op de publicatie van De Bascule. De basisaanpak wordt nu ondersteund met twee competentie-publicaties:

- ❖ ‘Kerncompetenties voor uitvoerders van onderwijs-zorgarrangementen voor zmolck’ers’ gaat gedetailleerd in op vier kerncompetenties. Deze gelden voor elke professional die met deze doelgroep werkt; ze overstijgen vakgebied en disciplines.
- ❖ Het competentieprofiel voor de leerkracht speciaal onderwijs die werkt met leerlingen met een lichte verstandelijke beperking en ernstige gedrags- en/of psychiatrische problematiek richt zich specifiek op deze professional. Het profiel is inhoudelijk en tekstueel afgestemd op de eerstgenoemde publicatie.

⁴ Pijlers voor een succesvol onderwijs-zorgarrangement. Voor jeugdigen met een licht verstandelijke handicap en ernstige gedragsproblemen en/of psychiatrische problemen. Amsterdam: De Bascule, Cluster Speciaal Onderwijs en Zorg. ISBN: 978-90-70673-65-9

⁵ Werkverband Opleidingen Speciaal Onderwijs, 2004.

© 2016 (geactualiseerde versie).

Eerste versie: 2014 Nederlands Jeugdinstituut/LECSO

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige andere wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Auteurs Deanne Radema, Bart van Kessel en Vincent Fafieanie

Fotografie Martine Hoving

Vormgeving Punt Grafisch Ontwerp

Nederlands Jeugdinstituut

Postbus 19221

3501 DE Utrecht

T (030) 230 63 44

E info@nji.nl

www.nji.nl
